

บันทึกรับฟังตนเองของชาวชนบท : การลดทอนชนบทให้
เป็นขั้วตรงข้ามกับเมือง
Self-reliance Concept of Country People: Demeaning the
Rural to a Dichotomous of Urban

สามชาย ศรีสันต์
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

ชนบทไทย คือพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ สวยงามของทรัพยากรธรรมชาติ ผู้คนมีจิตใจเอื้อเฟื้อแบ่งปัน เป็นความหมายที่สังคมไทยกำหนดนิยามชนบทให้มีลักษณะตรงข้ามกับเมือง ไม่เพียงแต่ในโลกทางสังคมเท่านั้น แต่โลกทางวิชาการก็มีพื้นฐานความคิดดังกล่าวแฝงอยู่ในแนวคิด ทฤษฎีว่าด้วยการศึกษากการพัฒนาด้วย บทความนี้ต้องการแสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์การพึ่งตนเอง ซึ่งถูกนำมาใช้ในแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาชนบทในประเทศไทย ได้ลดทอน บิดเบือนความหมายที่ซับซ้อนของชนบทหลง โดยผลิตสร้างความหมายที่มีลักษณะส่งเสริมให้เกิดการกดทับ และสร้างความแตกต่างไม่เท่าเทียมด้านการพัฒนา ซึ่งหยั่งรากลึกเป็นวัฒนธรรมที่ฝังแน่นผลิตซ้ำการมองสังคมชนบทว่าคนชนบทที่ขาดการพัฒนาคือคนชนบทผู้เห็นแก่เงิน ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย และไม่รู้จักพอชนบทในความหมายที่เป็นต้องเป็นขั้วตรงข้ามกับเมืองนี้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของการผลิตสร้างความหมายใน 3 ประการได้แก่ 1) ชนบทเป็นพื้นที่บริสุทธิ์ตัดขาดจากโลกภายนอก 2) ผู้คนในชนบทไร้ชื่อ ไม่ประสาทางการเมือง และไม่มีการเมืองในพื้นที่ชนบท 3) ความทันสมัย การเปลี่ยนแปลงตามโลกตะวันตกคือความเลวร้าย ทั้ง 3 ประการ ทำให้ความหมายของชนบทถูกตรึงติดอยู่กับการเป็นขั้วตรงข้ามของเมือง

คำสำคัญ : การพึ่งตนเอง, การพัฒนาชนบท, วัฒนธรรมชุมชน, เศรษฐกิจพอเพียง

Abstract

Thai rural is space of plentiful resources where people have generous heart. This meaning is in Thai people' imaging to rural, not only social world but also assumption in academic community of development studies. This article draw on Self-reliance concept to be of use to rural development perspectives. It has attenuated complex meaning of people living in rural communities. The constructing make meaning to depression and social inequality into a deep-rooted of Thai culture which has prescribed characteristics of rural people who lack of development as extravagant and greed. Rural area in this meaning are opposition of urban under the rule of the construction in three aspects: 1) virgin place, cut off from the outside world 2) innocent of rural people, no politics in rural areas 3) evils of western modernization. The three features to produce the rural meaning is labeled as dichotomous of the urban. Key words: self-reliance, rural development, community cultures, sufficiency economy

Keywords : Self-reliance, Rural development, Community Culture, Sufficiency economy

ชนบทที่อุดมสมบูรณ์ สวยงาม ผู้คนมีจิตใจเอื้อเฟื้อแบ่งปัน ดูจะเป็นความหมายที่สังคมไทยให้นิยามต่อชนบท เป็นภาพฝัน (idyll) ของคนไทย โดยเฉพาะชนชั้นกลางมีต่อชนบทมาในทุกยุคสมัย ไม่เพียงแต่ในโลกทางสังคมเท่านั้น แต่โลกทางวิชาการสาขาว่าด้วยการพัฒนาชนบท ก็นำชุดความคิดดังกล่าวบรรจุไว้ในฐานะที่เป็นกฎเกณฑ์ (rule) ของการผลิตแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาด้วย ดังเช่น การผลิตสร้างความหมายของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ได้ถูกประกอบสร้างขึ้น ภายใต้ความเชื่อที่ว่า คนชนบท พื้นที่ชนบทไทยสามารถพึ่งพาและดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง ชนบทเป็นพื้นที่เต็มเปี่ยมไปด้วยภูมิปัญญา วัฒนธรรม และรักษาไว้ซึ่งวิถีชีวิตอันงดงามในอดีต พร้อมไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสร้างความยั่งยืนให้กับสิ่งแวดล้อม คนในชุมชนผูกพันอบอุ่น มีน้ำใจเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน สิ่งเหล่านี้เป็นการเสนอภาพเพียงด้านเดียวของชนบทที่ถูกสร้างขึ้น เพื่อชี้นำชักจูงให้หมู่บ้านในชนบทเป็นไปดังที่ตนเองใฝ่ฝัน (สามชาย ศรีสันต์, 2554) ชนบทกับการพึ่งตนเองจึงเป็นมายาคติที่ผลิตซ้ำความแตกต่างในลักษณะชั่วคราวตรงข้ามของชนบทกับเมือง ที่ไม่ว่าจะมาบรรจบเข้าด้วยกันได้ บทความนี้ต้องการแสดงให้เห็นถึงกฎเกณฑ์ (rule) ของการผลิตสร้างความหมายของชนบทผ่านมิติศรัทธา การพึ่งตนเอง ที่ได้ถูกนำมาใช้ในแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาชนบทในประเทศไทย สะท้อนผ่านวรรณกรรมทั้งงานเขียนในทางวิชาการ และเรื่องสั้น นวนิยายเกี่ยวกับชนบท โดยได้สร้างความหมายในทางลดทอนความซับซ้อนที่มีต่อชนบท และคนชนบท ความหมายดังกล่าวยังมีลักษณะส่งเสริมให้เกิดการกดทับ และสร้างความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมของการพัฒนา ซึ่งหยั่งรากลึกเป็นวัฒนธรรมที่ฝังแน่นผลิตซ้ำการมองสังคมชนบทที่ไม่พัฒนาว่ายังคงเห็นแก่เงิน ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย และไม่รู้จักพอ สำหรับกฎเกณฑ์ (rule) ในที่นี้หมายถึง วิธีคิด อุดมการณ์ ที่ใช้ประกอบสร้างความหมาย โดยมีการเชื่อมโยง (syntagmatic) และจัดระเบียบความคิดย่อยๆ ประกอบเข้าด้วยกัน ในการผลิตสร้างความหมาย (Bignell, 2002 : 31)

มโนทัศน์การพึ่งตนเอง

มโนทัศน์การพึ่งตนเอง (self-reliance) เป็นหนึ่งในมโนทัศน์ที่ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางในประเทศกลุ่มอัฟริกาตอนใต้ของทะเลทรายซาฮารา (Sub-Saharan Africa) เพื่อแก้ปัญหาความยากจนที่มีอยู่อย่างหนาแน่นในประเทศแถบนี้ การพึ่งตนเองเป็นรูปแบบหนึ่งของแนวทางการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาจากฐานทรัพยากรของท้องถิ่น ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ศักยภาพของประชากร และวัฒนธรรมของท้องถิ่น (Galtung, 1980) โดยการพัฒนาท้องถิ่นในที่นี้เป็นการพัฒนาในระดับชุมชน ที่คนในชุมชนสามารถจะช่วยเหลือตัวเองได้ด้วยการค้นหาศักยภาพที่มีอยู่ภายในชุมชน ตัดสินใจและลงมือดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง (Anyanwu, 1992) มโนทัศน์นี้ต่อต้านการพัฒนาที่มาจากส่วนกลาง หรือแบบบนลงล่าง (top-down) เพราะไม่ได้ให้ความสำคัญกับทักษะความสามารถ ความรู้ และภูมิปัญญาของท้องถิ่น (Nel and Binns, 1997 : 57-64) แต่การพัฒนาจะต้องมาจากคนในชุมชนเองที่ใช้ความรู้ที่มีอยู่ และลงมือดำเนินการพัฒนาด้วยตนเอง (Stohr, 1990) UNHCR ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่า เป็นการพัฒนาชุมชนที่ผู้ได้รับการพัฒนามีส่วนในการตัดสินใจ วางแผน และรับความช่วยเหลือในฐานะที่เป็นหุ้นส่วนของการพัฒนา ไม่ใช่ผู้รับผลการพัฒนา การพึ่งตนเองจะสร้างความภาคภูมิใจในตัวเอง และช่วยส่งเสริมศักยภาพความสามารถของชุมชนให้มีพลัง (empowerment) เพื่อการพัฒนา (UNHCR, 2005 : 1)

การพึ่งตนเองไม่ใช่การตัดขาดการรับความช่วยเหลือจากภายนอก แต่เป็นการพัฒนาโดยการรับความช่วยเหลือในทางที่จะสนับสนุนให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนพัฒนาภายใต้ความเป็นตัวของตัวเองมากที่สุด (Kim and Isma, 2013 : 586) แนวทางของการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง คือการที่ชุมชนจะถูกยกยူให้เป็นเจ้าของทรัพยากร ทักษะ และความรู้ของท้องถิ่น หันกลับมาพิจารณาถึงแนวทางที่จะไปให้พ้นจากความยากจน ลดระดับการพึ่งพาภายนอกกลง โดยเฉพาะทรัพยากรจากภาครัฐ ขจัดปัญหาหนี้สิน ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้เกิดพลังความสามารถ (empowerment) ภายใต้ฐานระบบนิเวศน์ของชุมชนและหลักการพัฒนาแบบยั่งยืน (Gooneratne and Mbilityi, 1992) แต่เมื่อนำมโนทัศน์การพึ่งตนเองมาใช้ในทางปฏิบัติ ชุมชน

ไม่สามารถตัดสินใจเลือก และดำเนินการพัฒนาได้ด้วยตนเอง ทั้งยังไม่ได้มีสิทธิเป็นเจ้าของทรัพยากร ตลอดจนทักษะความรู้ที่เป็นของท้องถิ่นก็เป็นสิ่งที่คนภายนอกเข้ามาซื้อบอก

ในการพัฒนาชุมชนของประเทศคาเมรูน มโนทัศน์การพึ่งตนเองถูกนำมาใช้ในปี 1990 โดยการส่งเสริมของธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศ หลังวิกฤตเศรษฐกิจ ให้รัฐบาลปรับลดงบประมาณด้านการศึกษา สาธารณสุข และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในชนบท และหันมาให้ความสนใจกับการจัดตั้งสถาบันการเงินขนาดเล็กในชนบท ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมสำหรับการพัฒนา โดยความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนนานาชาติ ขณะที่รัฐหันไปลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานมีการวางระบบท่อส่งน้ำ ปรับปรุงถนน สะพาน เน้นการสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชนในท้องถิ่นด้วยการให้ความช่วยเหลือทางเทคนิค ทักษะความรู้ และกระตุ้นให้เกิดการช่วยเหลือตนเอง ส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามาให้บริการด้านสาธารณสุข และแหล่งน้ำขนาดเล็กที่จะกระจายไปสู่ชุมชน (Fonchingong and Fonjong, 2003 : 196-219) การศึกษายุทธศาสตร์การพึ่งตนเองในชุมชนคนผิวดำ 4 แห่ง ในประเทศอัฟริกาได้พบว่า มีการจัดตั้งโครงการพัฒนาเพื่อส่งเสริมการเกษตรขึ้นในชุมชน โดยองค์กรพัฒนาระหว่างประเทศ บางแห่งจัดตั้งในรูปแบบสหกรณ์ ให้ชาวบ้านในท้องถิ่นเข้าถึงแหล่งเงินทุน และจัดหาตลาดให้กับสินค้าการเกษตร ได้แก่ มันฝรั่ง กะหล่ำปลี แครอท มีการให้ความช่วยเหลือด้านเมล็ดพันธุ์และเทคโนโลยีการเพาะปลูก ผักอบรมผู้นำท้องถิ่นให้มีความรู้ในด้านการเกษตรแผนใหม่ อย่างไรก็ตามยุทธศาสตร์การพึ่งตนเองได้นำไปสู่การดัดระบบสวัสดิการทางสังคมลง โดยหันมาส่งเสริมให้ประชาชนช่วยเหลือตนเองให้มากขึ้น (Nel and Binns, 2000 : 367-377) สำหรับในประเทศไทยในเจี๊ยะ เริ่มต้นโครงการพึ่งตนเองด้วยการปฏิวัติเขียว เพื่อให้ประเทศมีอาหารบริโภคอย่างเพียงพอ จากนั้นได้มีการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามาลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานแทนรัฐบาล ขณะที่รัฐบาลได้แปรรูปองค์กรของรัฐ (parastatal) ให้กลายเป็นเอกชน (privatization) อย่างไรก็ตามในเจี๊ยะก็ยังไม่สามารถสร้างให้ประชาชนเป็นเจ้าของทรัพยากรของตนเองได้อย่างแท้จริง ทรัพยากรที่สำคัญยังคงตกอยู่ในความควบคุมของรัฐบาล

และองค์กรพัฒนาเอกชน เช่นเดียวกับการตัดสินใจดำเนินการโครงการพัฒนาที่ประชาชนยังไม่สามารถตัดสินใจด้วยตนเองเพราะขาดทักษะ ประสบการณ์ และความรู้ โดยผลประโยชน์จากการพัฒนายังคงตกอยู่กับผู้นำ และผู้มีความรู้ (Kim and Muhammad, 2013 : 585–92)

จะเห็นได้ว่ามโนทัศน์การพึ่งตนเองเมื่อถูกนำมาใช้ในการพัฒนา มีลักษณะสำคัญร่วมกันในหลายประเทศคือการพยายามตัดลดงบประมาณการให้ความช่วยเหลือในด้านสวัสดิการทางสังคมจากภาครัฐ และส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ขณะเดียวกันก็จัดหาเงินทุนในรูปแบบของสถาบันการเงินขนาดเล็กพร้อมไปกับการส่งเสริมให้เกิดรายได้จากภาคการเกษตร เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของท้องถิ่น รัฐทำหน้าที่ในการให้ความรู้ จัดฝึกอบรม และลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับบทบาทของประชาชนในท้องถิ่นที่จะครอบครองทรัพยากร และมีพลังความสามารถในการตัดสินใจ กำหนด และควบคุมการพัฒนาด้วยตัวของตัวเองดังที่แนวคิดการพึ่งตนเองได้กล่าวอ้างถึง

มโนทัศน์การพึ่งตนเองในการพัฒนาชนบทไทย

สำหรับในประเทศไทย การพึ่งตนเองปรากฏชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ในแผนการแก้ปัญหาความยากจน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2524, : 322) โดยเป็นแผนงานในระดับหมู่บ้านที่ด้อยการ

“สนับสนุนการพัฒนาอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชนในหมู่บ้านด้วยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่น โดยเน้นการพึ่งตนเองและความร่วมมือของประชาชนในท้องถิ่นในรูปแบบการรวมกลุ่มให้เข้มแข็งเป็นหลักสำคัญ”

นับแต่ปี 2525 ซึ่งเป็นปีที่เริ่มประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นต้นมา ได้ปรากฏเอกสารทางวิชาการจำนวนมากที่ส่งเสริมแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของชาวชนบท โดยแนวคิดเหล่านี้สอดคล้องอยู่ในงานการศึกษาของกลุ่มนักวิชาการและคนทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชนที่รู้จักกันใน

ชื่อว่า “วัฒนธรรมชุมชน” ซึ่งถือเป็นแนวคิดการทำงานพัฒนาในระดับชุมชนหมู่บ้าน ที่ทรงอิทธิพลมากในสังคมไทย โดยถูกยกยให้เป็นอุดมการณ์ทางสังคม ส่งแสงสว่างนำทางการพัฒนามาจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมชุมชน ถูกเสนอเป็นทางการครั้งแรกในการสัมมนาเรื่อง วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนาชนบท เมื่อ 23-24 ตุลาคม 2524 ที่สววงคินิวาส สมุทรปราการ (บำรุง บุญปัญญา, 2549, : 7,18) แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้สร้างมุมมองต่อชนบทใหม่ โดยปะทะเข้ากับความคิด การมองวัฒนธรรมชนบทที่ล้าหลัง ไม่ก้าวหน้า ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ให้หันกลับมายกชูความงดงาม คุณค่า ของวัฒนธรรมชนบท ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ (ประเวศ วะสี, 2532, :13-31; กาญจนา แก้วเทพ, 2538; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540; พิทยา ว่องกุล, 2552 : 7-34)

1. ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเอง ที่มีคุณค่า งดงาม สืบทอดมาจากอดีตอันยาวนาน เป็นวัฒนธรรมที่ให้คุณค่ากับความเป็นมนุษย์ การดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติ การละอายต่อการล่วงละเมิดต่อธรรมชาติ วัฒนธรรมชุมชนเหล่านี้ยังคงอยู่และมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเพราะชุมชนมีกลไกของชุมชนในการรักษา ปกป้อง สร้างภูมิคุ้มกัน ที่เป็นรากเหง้า ภูมิปัญญาของตนเอง ความงดงามเหล่านี้ใช้เป็นฐานของการทำงานพัฒนาได้อย่างสอดคล้องเหมาะสมที่สุด

2. การรุกคืบเข้ามาของระบบทุนนิยม ที่เข้ามาพร้อมกับอำนาจรัฐได้เข้าครอบงำ สลายสันคณอนการดำรงอยู่ของชุมชน ทำลายระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ดึงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพิงตลาด ทำลายโครงสร้างการปกครองดูแลตนเองของชุมชนให้ขึ้นต่อการปกครองของรัฐและระบบราชการ เกิดวัฒนธรรมบริโภคนิยม คุณค่าทาง วัฒนธรรมที่ต้งามในแบบแผนการดำเนินชีวิตถูกทำลายลงแทนที่ด้วยค่านิยมแบบปัจเจกชน แข่งขัน และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน

สำนักวัฒนธรรมชุมชนเห็นว่า การพัฒนาที่เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ การสร้างความทันสมัยทางวัตถุตามแนวสังคมนิยมตะวันตก เป็นความผิดพลาด เลวร้าย และสร้างความล้มละลายให้กับชนบท อย่างไรก็ตามทุนนิยมไม่ได้เข้าไปจัดการเปลี่ยนแปลงหมู่บ้าน แต่ดึงคนและทรัพยากรจากหมู่บ้านออกมา ฐานทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านจึงไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก ดังนั้นหมู่บ้านจึงยังคงมีพลังทางวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่สามารถต้านกระแสการรุกคืบเข้ามาของทุนนิยมจาก

ภายนอก วัฒนธรรมพื้นบ้านที่เพียบพร้อมสมบูรณ์ดังกล่าว เป็นสิ่งที่ปรากฏในสังคมเกษตรกรรม ที่ชาวบ้าน “ทำมาหากิน” และ “แฮ็ดอยู่แฮ็ดกิน” มาแต่ในอดีต การทำการเกษตรแบบผสมผสาน ผลิตเพื่อการยังชีพ กินเองใช้เอง จำเป็นจะต้องใช้ความรู้ ภูมิปัญญาที่สั่งสมมา ทั้งความรู้ในด้านพันธุ์พืช การเลี้ยงสัตว์ การใช้แรงงานของคนจำนวนมากเป็นครั้งคราว ความร่วมมือกันภายในชุมชนเป็นเงื่อนไขสำคัญของการผลิตในรูปแบบดังกล่าว การผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อความมั่นคงในการดำรงชีพมากกว่าจะผลิตในปริมาณมากจนเหลือกินเหลือใช้ ทั้งยังต้องเคารพต่อธรรมชาติเนื่องจากระบบเศรษฐกิจแบบนี้ต้องเก็บเกี่ยวผลผลิตจากธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2531 : 25-38)

“ก่อนหน้าที่ชุมชนชนบทจะมีพลังแบบใหม่ในการต่อรอง จำเป็นที่ชุมชนจะต้องหันกลับไปสู่พลังแบบเดิมของตน อันเป็นที่ชุมชนมีความรู้ความชำนาญอยู่แล้ว นั่นก็คือการกลับไปสู่การพึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม”

พื้นฐานการพัฒนาตามแนววัฒนธรรมชุมชน จึงมีฐานคิดที่สำคัญอยู่ว่า ชนบทนั้นดีอยู่แล้ว มีความเพียบพร้อมสมบูรณ์ทั้งด้าน จิตใจของผู้คน ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมประเพณี สิ่งนี้เป็นความพยายามที่จะสร้างขึ้นผ่านงานเขียนที่มีเป็นจำนวนมากในช่วงระหว่างปี 2525-2535 นักวิชาการสำนักวัฒนธรรมชุมชน ยอมรับต่อเรื่องนี้ว่า เป็นความจำเป็นที่จะสร้างภาพ “ในจินตนาการ” ให้กับสังคมชนบท เนื่องจากเป็นการต่อสู้เชิงอุดมการณ์เพื่อผลักดันแนวคิดการพัฒนา ที่จะทำให้สังคมหันกลับมามองคุณค่าของคนชนบทพื้นที่ชนบท (กาญจนา แก้วเทพ, 2548 : 191-192)

การเขียนชนบทให้เป็นชั่วคราวข้ามกับเมือง

การสร้างความฝันหมู่บ้านที่สงบสุข อุดมสมบูรณ์ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ให้ปรากฏเป็นรูปธรรม จากการที่นักพัฒนา และนักวิชาการเข้าไปศึกษาวิถีชีวิตในด้านการทำมาหากิน ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมของท้องถิ่น (ยุคติมุกตาวิจิตร, 2548) จากนั้นนำมาถ่ายทอดในรูปของการบอกเล่าผ่านงานเขียน

กึ่งวิชาการ รูปแบบ จำนวนการเขียนของงานเหล่านี้มีลักษณะกระชับดำเนินเรื่องรวดเร็ว ใช้ภาษาง่ายๆ มีการใช้ภาษาพูดปนกับภาษาเขียน รวมทั้งคำเฉพาะที่ใช้ในท้องถิ่น (พิทยา ว่องกุล, 2532; พิทยา ว่องกุล และมนูญ ศรีสุธาสินี, 2533; เสรีพงศ์พิศ, 2548 : 7-36) ผู้เขียนงานแนววัฒนธรรมชุมชนจะทำหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องราวซึ่งเป็นประสบการณ์อันมีคุณค่าของชุมชน ท้องถิ่น หรือตัวบุคคลที่สามารถหลุดพ้นจากปัญหาความยากจน ความทุกข์ยากต่าง ๆ ด้วยการหันกลับมามองสิ่งที่ตนเองมีอยู่ ซึ่งเป็นศักยภาพความสามารถที่มีคุณค่าแต่ไม่เคยได้ถูกนำมาใช้งานเกือบทั้งหมดจะมี 2 สิ่ง ที่ถูกยกยให้เป็นตัวแทนของรากฐานทางวัฒนธรรมที่จะนำมาซึ่งความสุข ความอุดมสมบูรณ์ที่ชนบทมีและครอบครองอยู่ได้แก่ สังคมการเกษตรแบบดั้งเดิม หรือเกษตรผสมผสาน และภูมิปัญญาท้องถิ่น กล่าวได้ว่าทั้งระบบการเกษตรผสมผสานและภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ คือตัวแทนของการดำเนินการด้านการพัฒนาที่จะหลุดพ้นจากการควบคุม ครอบงำ การรับความช่วยเหลือจากภายนอก หันกลับมาสู่การพึ่งตนเอง สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข หลุดพ้น และเป็นอิสระ ผ่านการดำเนินเรื่องที่มีภาคตอนใหญ่ 3 ขั้นตอน (ดู ฉันทนา บรรพศิริโชติ, 2546; สุทธิธรรม เลขวิวัฒน์, 2549; สุวัฒน์ คงแป้น, 2549; เกศสุดา สิทธิสันติกุล, 2552)

1. หลงผิดไปกับการพัฒนากระแสหลัก ละทิ้งสิ่งดีงามที่ตนเองมีอยู่จนก่อปัญหาตามมา เช่น ปัญหาหนี้สิน ปัญหาสุขภาพ ปัญหาการต้องแตกแยกพลัดพรากจากครอบครัว คนรัก

2. ค้นพบทางสว่าง ด้วยปัญญา ด้วยการเรียนรู้จากภายใน มองเห็นศักยภาพและสิ่งดี ๆ ที่ตนเองมีอยู่ ปรับเปลี่ยนวิถีคิดมาสู่การพึ่งตนเอง และลดการพึ่งพาจากภายนอกลง

3. ชีวิตมีความสุข มีกิน มีใช้จากการ “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก” “ทำกินก่อนเหลือจึงขาย” ไม่เป็นหนี้สิน ไม่มีปัญหาสุขภาพเพราะทำการเกษตรปลอดสารเคมี และทำที่สุดครอบครัวอบอุ่นมีความสุข

การผนึกกรมวัฒนธรรมชุมชนกับเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้ถูกกลืนเข้ากับเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อฐานความคิดของทั้งสองตั้งอยู่บนความเชื่อร่วมกันว่าสังคมชนบทไทยมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท คือ “การที่ทรงมุ่งช่วยเหลือให้เกิดการพึ่งตนเองได้ของคนในชนบทเป็นหลัก” (help them for help themselves) มูลนิธิชัยพัฒนาซึ่งก่อตั้งขึ้นโดยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ระบุว่า กิจกรรมและโครงการตามแนวพระราชดำริที่ดำเนินการทั่วประเทศในปัจจุบัน มีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การพึ่งตนเองได้ของราษฎรทั้งสิ้น (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2557)

และหากจะย้อนกลับไปถึงปฐมบทอันเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดเมื่อปี 2517 ที่นำมาสู่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่ารากฐานทางความคิดของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเริ่มมาจากความต้องการที่จะให้ประเทศพึ่งตนเองเป็นหลัก (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551 : 9-10)

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน ใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อเรียนรู้ได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญ และฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป...”

รูปธรรมของความสามารถในการพึ่งตนเองได้นั้นมุ่งไปที่ภาคการเกษตรเป็นหลัก ทั้งนี้สังคมไทยมีความเชื่อว่าอาชีพเกษตรกรเป็นคนกลุ่มใหญ่ของประเทศ และเป็นกลุ่มอาชีพที่ยากจนที่สุด การทำให้เกษตรกรสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมั่นคงเป็นปึกแผ่นก็ด้วยการทำการเกษตรแบบผสมผสาน การผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ก่อน เหลือจึงขาย โดยความพยายามพึ่งตนเองให้ได้นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงตรัสว่าเป็น “ทฤษฎีใหม่” เกิดขึ้นในช่วงปี 2524 (เครือข่ายกัญญา

จนาภิเษก, 2557) นี่คือนหนทางที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเอง และเป็นวิถีชีวิตแบบพอเพียง สุขเมธ ดันติเวชกุล อธิบายเรื่องนี้ว่า

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานทฤษฎีใหม่สำหรับ เกษตรกร เพื่อเดินทางไปสู่ความพอเพียง ระบบทุนนิยมกระตุ้นให้เกษตรกร ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ปลูกข้าว อ้อย ยางพารา ปอ หรือสับปะรดเพียงอย่างเดียว เพราะขณะนั้นมีรายได้ดี แทนที่จะปลูกหลายๆ อย่างไว้กินและใช้เองในครอบครัว และไว้ขายด้วย หากพืชนั้นมีปัญหาที่ไม่สามารถมีรายได้จากทางอื่น และยังคงซื้อพืชอื่น ๆ มาทำอาหารบริโภคอีกด้วย... (สุขเมธ ดันติเวชกุล, 2554 :78-79)

ปัจจุบันแนวคิด ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือแนวทางสำคัญของการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน และสร้างเสริมให้เกิดการพึ่งตนเอง ทั้งนี้เศรษฐกิจพอเพียงได้หลอมรวมเข้ากับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน (ธิกานต์ ศรีนารา, 2557 : 25-69) ไม่เพียงแต่รากฐานทางความคิดที่เชื่อมั่นว่า ชนบทไทยมีความอุดมสมบูรณ์ สวยงาม พร้อมสรรพอยู่แล้ว แต่ถูกกระทำจากภายนอก จากระบบทุนนิยม ความฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือยของคนชนบท ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาซึ่งทางออกคือ กลับไปสู่ฐานความเข้มแข็งที่เคยมีอยู่เดิม คือการทำเกษตรผสมผสาน และเน้นการยังชีพมากกว่าการขาย

ไม่เพียงฐานความคิดที่ตรงกัน แต่รูปธรรมในเชิงตัวอย่างของความสำเร็จในการดำเนินการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวก็มีการหยิบยืมกัน โดยแปลงงบประมาณที่มีอยู่แล้วในชนบทเพิ่มถ้อยคำ “ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เข้าไปต่อท้าย และใช้ตัวบุคคล พื้นที่ ที่ประสบผลสำเร็จซึ่งกลุ่มวัฒนธรรมชุมชน เคยยกย่องใช้เป็นตัวอย่าง เช่น ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม พ่อผาย สร้อยสระกลาง คุณประยงค์ รณรงค์ เป็นต้น ให้เป็นปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน ซึ่งปราชญ์เหล่านี้ก็จะทำหน้าที่เผยแพร่ปรัชญาการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง (ดู สามชาย ศรีสันต์, 2555 : 184-219)

ดังนั้นกล่าวได้ว่า แนวทางการพัฒนาชนบทไทยนับแต่ที่เริ่มมีแผนพัฒนาชนบทอย่างจริงจังจนถึงปัจจุบันยังคงตกอยู่ภายใต้พื้นฐานมนโนทัศน์

“การพึ่งตนเอง” เป็นหลัก ซึ่งมโนทัศน์นี้ได้ผลิต สร้างความหมาย และรูปแบบปฏิบัติที่มีต่อพื้นที่ชนบทและคนชนบท ทำให้ชนบทกลายเป็นอื่นที่แตกต่างห่างไกล ซึ่งต้องควบคุมไว้ด้วยการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง

การผลิตสร้าง ความหมายของชนบท

การสร้างให้หมู่บ้านชนบทเป็นหมู่บ้านที่สงบ สวยงาม สมบูรณ์ มีกฎเกณฑ์สำคัญที่อยู่ภายใต้การผลิตสร้าง ความหมายในมุมมองที่มีต่อชนบท 3 ประการ

ประการแรก ชนบทพื้นที่อันบริสุทธิ์ไม่เกี่ยวข้องกับโลกภายนอก

นักวิชาการสายวัฒนธรรมชุมชนเสนอว่าชนบทมีวัฒนธรรมที่เข้มแข็งเป็นของตนเองสามารถต้านวัฒนธรรมจากภายนอกที่มาปะทะ ทั้งยังสามารถดำรงอยู่ มีแรงยึดเกาะเกี่ยวภายใน ด้วยเหตุผล 3 ประการ ได้แก่ ความเกาะเกี่ยวภายใน ชุมชน หมู่บ้านเอง มีความเข้มแข็ง ระบบกรรมสิทธิ์เอกเทศนับแต่เช้ายังไม่ได้รับการ พัฒนาเข้าไปในหมู่บ้าน ประการต่อมาคือ การคงอยู่ของทรัพยากร ทำให้หมู่บ้าน มีกินมีใช้เป็นเวลาานาน ซึ่งหมายถึงหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์สามารถพึ่งตนเอง ได้ “ผักก็มี ปลาก็มี ข้าวก็มี ที่ดินก็มี” ประการสุดท้าย รัฐศักดินาไม่ได้เข้าไปจัดการ ในหมู่บ้านดังเช่นในยุโรป รัฐไทยเพียงแต่ไปเอาทรัพยากรในหมู่บ้านออกมาแล้ว ปลดปล่อยให้หมู่บ้านคงไว้เช่นเดิม เช่นเดียวกับระบบทุนนิยมที่ไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับหมู่บ้าน เพียงดูดซับทรัพยากรจากหมู่บ้านออกไป (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540 : 23-25) ดังนั้นผลกระทบจากทุนนิยม จากวัฒนธรรมการบริโภคนิยมจึง “ไม่รุนแรงพอที่จะทำลาย “น้ำใจ” ที่เป็นสายใยร้อยรัดชุมชนในชนบทให้ยังคงอยู่ได้” มุมมองที่มีต่อหมู่บ้านชนบทว่าแยกตัวออกไปจากภายนอก แทบจะไม่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมนี้ ดูจะเป็นความใฝ่ฝันในเชิงเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา ถึงกับมีการตั้งคำถามว่า “ปัญหาที่สำคัญก็คือทำอย่างไรจึงจะทำให้ชุมชนในชนบทมีลักษณะเป็นอนาธิปไตยได้อย่างแท้จริง” (อภิชาติ พันธเสน, 2535 : 8-10)

ฐานคิดที่ว่า หมู่บ้านเข้มแข็ง มีแรงยึดเกาะเกี่ยว และพึ่งตนเองได้โดย แทบจะไม่ต้องพึ่งพาสัมพันธ์กับภายนอกเลยนี้ สอดคล้องกับหลัก “ทฤษฎีใหม่” ที่

ต้องการให้ชาวบ้านในชนบทพึ่งตนเองให้มากที่สุด โดยให้ปฏิบัติเป็นขั้นตอน 3 ขั้น ในขั้นแรก ให้ผลิตแบบพึ่งตนเองด้วยวิธีง่ายๆ ค่อยเป็นค่อยไปตามกำลัง พอมีพอกินไม่อดอยาก ขั้นที่สองให้รวมตัวกันเป็นกลุ่ม หรือในรูปสหกรณ์ เพื่อร่วมกันบริหาร จัดการ ในด้านการผลิต การตลาด ตลอดจนระบบสวัสดิการภายในชุมชน ขั้นที่สาม ขยายความร่วมมือแลกเปลี่ยนไปสู่ภายนอกในด้านแหล่งเงินทุน พลังงาน เพื่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในระดับชุมชน เช่น บริการโรงสีร้านสหกรณ์ และการบริการด้านอื่น ๆ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2555 : 6,12)

ประการที่สอง การทำให้ชนบทไม่เป็นการเมือง (depoliticize)

การที่คนชนบทต้องพึ่งตนเองนั้นเป็นความจำเป็นเพราะ เมื่อใดก็ตามที่คนชนบทไปพึ่งพาผู้อื่นที่มาจากภายนอก คนชนบทจะถูกเอาเปรียบ ภาพคนชนบทที่ใส่ชื่อไม่ประสาเล่ห์กลของนายทุน นักการเมืองนี้ ถูกผลิตซ้ำผ่านงานวรรณกรรมชนบทรวมทั้งงานวิชาการมากมาย หนังสือเรียนวิชาสังคมวิทยาชนบทในประเทศไทย (เจ็ดชาย เหล่าหล้า, 2519 : 16-22; ณรงค์ เล็งประชา, 2523 : 93-105; รัชนิกร เศรษฐสุ, 2528 : 13-59; สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2550 : 155-171) มักจะกล่าวถึงชนบทในฐานะคู่ตรงข้ามกับเมือง กล่าวคือ ชนบทเป็นพื้นที่เกษตรกรรม คนที่อาศัยอยู่ในชนบทรู้จักกันในฐานะเครือญาติ มีความสัมพันธ์กันแบบปฐมภูมิ ดำเนินชีวิตเรียบง่าย มีความยึดมั่นผูกพันกับพุทธศาสนา มีใจโอบอ้อมอารี

วรรณกรรมที่เกี่ยวกับชนบทมักจะสะท้อนภาพใส่ชื่อของคนชนบทผู้ถูกเอาเปรียบ วรรณกรรมของวัฒน์ วรรณยางกูร จากนวนิยาย 11 เรื่อง เรื่องสั้น 94 เรื่อง พบว่าช่วงแรก พ.ศ. 2513-2524 เสนอภาพความเปลี่ยนแปลงของชนบทในสังคมไทยภาคกลางตามทฤษฎีวรรณกรรมเพื่อชีวิต โดยเสนอว่าสังคมชนบทมีสภาพล่มสลาย ชีวิตของชาวนาชาวไร่และผู้ใช้แรงงานถูกเอาเปรียบจากนายทุนและเจ้าหน้าที่รัฐที่ประพฤติมิชอบ และอิทธิพลของวัฒนธรรมใหม่จากสังคมเมือง ชนบทมีสภาพเป็นสังคมที่ถูกกระทำ วรรณกรรมช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2525-2541) เสนอภาพความเปลี่ยนแปลงของชนบทในสังคมไทยภาคกลางที่ได้รับผลกระทบจากวาทกรรมการพัฒนาของรัฐ อันได้แก่ การพัฒนาทางคมนาคม ความเป็นสังคมเมือง ความเป็นสังคมอุตสาหกรรม ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม อิทธิพลของสื่อ

และเทคโนโลยี และการย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในเมือง ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ด้านค่านิยม วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของสังคมชนบท (รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์, 2548) การวิเคราะห์เรื่องสั้นที่สะท้อนปัญหาสังคมชนบทอีสานในช่วงพ.ศ. 2501 - 2525 พบว่า เรื่องสั้นส่วนใหญ่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับความแตกต่างของฐานะทางสังคม โดยเสนอปัญหาใน 2 ลักษณะ คือ ปัญหาเกี่ยวกับการให้บริการของเจ้าหน้าที่รัฐ และจากผู้มีอิทธิพลซึ่งมีอำนาจทางเศรษฐกิจสูง (กาญจนา ประสงค์เงิน, 2526) จะเห็นได้ว่าคู่บทบาทที่กระทำต่อกันเป็นคู่บทบาทของคนในสังคมเมืองกับชาวบ้านในชนบทผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบ

เรื่องสั้น และนวนิยายข้างต้นเสนอภาพชนบทไม่ต่างจากที่นักวิชาการเสนอ เมื่อทุนนิยมส่งเสริมให้เกิดการบริโภค ความใส่ชื่อบริสุทธ์ของชาวชนบทเป็นเหตุให้ถูกหลอก และตามไม่ทันกับสิ่งภายนอกที่มากกระทบ ทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดความโลภ และกิเลส ซึ่งนำไปสู่ภาวะความล่มสลายของชุมชนชนบทในที่สุด (อภิชาติ พันธเสน, 2535 : 7)

ความคิดที่มีต่อคนชนบทในลักษณะนี้ด้านหนึ่งคือความมั่งคั่ง ใส่ชื่อ แต่เมื่อใดก็ตามที่รับเอาวัฒนธรรมเมืองเข้ามา คนชนบทจะกลายเป็นศัตรู เป็นปีศาจร้ายในสายตาของคนเมืองในทันที คนชนบทที่ใส่เสื้อสีแดง ตลอดจนคนชนบทผู้นิยมชมชอบนโยบายประชานิยมของทักษิณ เป็นกลุ่มที่ถูกกันแยกออกไปจากชนบท แต่ให้สลาภโดยลดทอนให้กลายเป็น “ควายแดง” เป็น “ทาสทักษิณ” เพราะถูกเงินซื้อเสียง เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนที่ได้ประโยชน์จากนโยบายประชานิยมสร้างความเสียหายให้กับประเทศชาติ คนชนบทที่ส่วนใหญ่เลือก “ทักษิณ” จึงเป็นผู้ที่ไม่สมควรจะมีสิทธิ์มีเสียงในการเลือกตั้ง (สามชาย ศรีสันต์, 2557; ลิวารี วีระะสบประสงค์, 2557: 179-212) ซึ่งมุมมองแบบนี้ก็คือการที่คนเหล่านี้ถูก “ความโลภ” เข้าครอบงำเพราะความไม่มีประสบการณ์ ขาดทักษะความรู้ คนชนบทจึงไม่สมควรจะข้องแวะกับการเมือง ทำให้พื้นที่ชนบทไม่ควรมีการเมืองในงานเขียนของสำนักวัฒนธรรมชุมชน และตัวอย่างความสำเร็จของการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงมักจะพบว่า ไม่มีการเอ่ยถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองในงานเขียนเหล่านั้น

ประการที่สาม ความทันสมัยแบบตะวันตกคือความเลวร้าย

ความทันสมัยในที่นี้ไม่ได้มองเพียงด้านกายภาพ แต่หมายรวมถึง ลักษณะความคิด วัฒนธรรม การดำเนินชีวิตแบบตะวันตก เช่น การใช้เหตุผลคิดคำนวณผลได้ผลเสีย การแบ่งงานกันทำ (division of labour) การซื้อและครอบครองสินค้าอุปโภคบริโภคที่ผลิตในระบบอุตสาหกรรม การครอบครองอุปกรณ์เครื่องอำนวยความสะดวกโดยได้มาด้วยการกู้หนี้ยืมสิน การเคลื่อนย้ายแรงงานเข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรมและการบริการ สิ่งเหล่านี้ถูกทำให้เป็นสิ่งเลวร้าย ไม่เหมาะสมกับคนชนบท เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจหากคนชนบทจะทำในสิ่งที่คนเมืองทำ โดยมองว่า การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย เป็นตัวแบบที่นำเข้ามาจากสังคมตะวันตก ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านการลดและทำลายระบบการพึ่งพาตนเองของชุมชนลง นำค่านิยมและวัฒนธรรมแบบชาวเมืองผ่านสื่อโฆษณาและระบบการศึกษาเข้ามาแทนที่ (สุริชัย หวันแก้ว, 2528) ทำให้ชาวบ้านในชนบทให้ความสำคัญกับเงิน การกว้านซื้อที่ดินเพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมทำให้ชาวบ้านทำตัวเป็นนายหน้าค้าที่ดินและ “กินค่านายหน้ากันเอง” (อเนก นาคะบุตร, 2533 : 14)

“ความล้มละลายทางเศรษฐกิจของชุมชนชนบท ความล้มละลายของสถาบันครอบครัว ย่อมทำลายชีวิตชุมชนลง เพราะคนเคลื่อนย้ายตะเกียกตะกายเอาตัวรอด ชีวิตในเมืองเป็นตัวอย่างของชีวิตที่ปราศจากชีวิตชุมชน เป็นชีวิตที่เดียวดาย เป็นชีวิตที่ทอดทิ้งคนแก่ เด็ก คนป่วย (ประเวศ วะสี, 2532 : 14-15)

ผู้คนในชนบทหลังไหลเข้ามาหางานทำในเมืองคนกลุ่มนี้ได้รับการปฏิบัติเชิงชนชั้นแรงงานไร้ค่า ขาดทักษะความรู้ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ที่สำคัญเป็นผู้หลงมัวเมาอยู่กับความฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย จากหนังสือ “พระราชผู้เป็นหนึ่งในโลก มีเนื้อหาเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งมูลนิธิรักบ้านเกิดได้จัดทำขึ้น และมอบให้กระทรวงศึกษาธิการแจกจ่ายไปยังนักเรียนประถมทั่วประเทศ จำนวน 20,000 เล่ม (ผู้จัดการออนไลน์, 6 ธันวาคม 2549) มีเนื้อหาตอนหนึ่งว่า

“ในถิ่นกันดารพระองค์ได้พบหมู่บ้านร้างที่แทบไม่มีใครอยู่เลย “ทุกคนไปไหนกันหมด พระราชาได้ถามกับชาวบ้านเพียงส่วนน้อยที่อาศัยอยู่ที่นั่น ชาวบ้านได้บอกกับพระราชาของพวกเขาว่า มีปีศาจแห่งความมืดที่ชื่อว่า “ความโลภ” ได้เที่ยวมาชักชวนคนให้ออกไปจากหมู่บ้าน”

คนชนบทที่เคลื่อนย้ายแรงงานเข้ามาทำงานในเมืองจึงถูกครอบงำด้วยปีศาจแห่งความมืดที่ชื่อว่า “ความโลภ” หนังสือเล่มนี้เสนอทางออกที่จะทำให้คนไม่ต้องถูกครอบงำด้วยปีศาจแห่งความโลภก็คือ การปลูกต้นไม้แห่งความพอเพียง (สนธิญาณ-เวทิน, 2549 : 11-13)

ศ.ระพี สาคริก (2551) ราษฎรอาวุโส ได้เขียนบทความสั้นๆ หลายเรื่อง ที่กล่าวถึงชีวิตคนชนบท บทความเรื่องหนึ่งมีชื่อว่า การพัฒนาชนบทไทยประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลว ข้อความที่เขียนสะท้อนทัศนคติต่อชนบท ต่อคนชนบทไว้อย่างชัดเจน ดังนี้

“คนชนบทที่อพยพเข้าเมืองมีมากยิ่งขึ้นทุกวัน นอกจากนั้นเส้นทางสายนี้คงไม่ใช่เข้ามาขายของเป็นอาชีพเท่านั้น หากยังเข้ามาก่อพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อสังคม เช่นการเป็นโจรผู้ร้าย และฉกฉวยโอกาสก่ออาชญากรรมรุนแรงยิ่งขึ้น

แม้แต่ลูกหลานคนชนบทที่เข้ามาเรียนมหาวิทยาลัยอยู่ในกรุงเทพฯ แทนที่เรียนแล้วหลังจากได้ปริญญา ก็หลงอยู่กับงานการในเมืองกรุง โดยมีข้อแก้ตัวต่างๆ นานา แทนที่จะกลับไปช่วยพ่อแม่ต่อสู้กับปัญหาชีวิตและงานอาชีพ...

...ภาพสะท้อนในเรื่องนี้ก็คือ คนชนบทส่วนใหญ่ถูกเงินซื้ออุดมการณ์บนพื้นฐานจิตใจได้ไม่ยาก ทำให้กลุ่มคนที่ต้องการอำนาจที่ต้องการทำลายจารีตประเพณีบนพื้นฐาน “ความเป็นไทแก่ตนเอง” ซึ่งถือว่ามีความสำคัญที่สุดในการช่วยให้สังคมไทยสามารถอยู่รอดปลอดภัยจากภัยคุกคามได้อย่างได้ผล” (ระพี สาคริก, 2551)

หลักสูตรการพัฒนาชนบท พัฒนาชุมชนทั้งหลาย สอนว่าการพัฒนาชนบทต้องแตกต่างจากการพัฒนาเมือง ชนบทไม่ต้องพัฒนาวัตถุให้เจริญก้าวหน้า แต่ต้องพัฒนาจิตใจ กลับไปหาวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นรากเหง้าของตนเอง

เศรษฐกิจของชนบทต้องเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ทำพออยู่พอกิน รักษาป่า ต้นไม้ และธรรมชาติที่งดงามไว้รอต้อนรับการมาเยือนของคนเมืองในช่วงเทศกาลวันหยุดยาว

คนชนบทจึงต้องไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขต่างๆ พวกเขาและเธอผู้ใส่ชื่อต้องมีศีลมีธรรม ไม่กินเหล้า เล่นการพนัน ไม่เป็นหนี้สิน หรือหลงมัวเมาอยู่กับนโยบายประชานิยม

ลักษณะ 3 ประการข้างต้นคือระบบกฎเกณฑ์ที่ใช้ผลิตสร้าง ความหมายต่อชนบทที่ดำรงอยู่มาจนกระทั่งปัจจุบัน

บทวิจารณ์ :ชนบท-เมือง เราต่างพึ่งพากัน

การตรึงนิยามชนบทไว้ให้เป็นชนบทดังในอดีตที่ปิดกั้น แยกตัวออก เป็นผลดีสำหรับการผลิตซ้ำวัฒนธรรมของความเหลื่อมล้ำ ที่ไม่ต้องการให้พื้นที่ทางการเมืองถูกแย่งชิงไป คนผู้มีการศึกษาในเมืองมีความสุขกับสิทธิที่ได้รับเหนือกว่ามีความสุขกับการที่กรุงเทพฯและภาคกลางเป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐาน การบริการสาธารณะ รวมทั้งการเมืองการปกครอง คนเมืองผูกขาดพื้นที่ของการเลือกนักการเมือง ตัวบุคคลที่จะมาเป็นผู้บริหารประเทศ นโยบายการพัฒนาประเทศจะต้องมาจากความพึงพอใจของคนเหล่านี้ก่อน เพราะคิดเอาว่าตนเป็นกลุ่มที่เสียภาษีมากกว่า พฤติกรรมแบบนี้คือการแสวงหาค่าเช่าทางการเมือง (political rent seeking) เกือบเกี่ยวผลประโยชน์จากการแข่งขันภาพชนบทให้เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับเมือง โดยอ้างว่าตนเป็นตัวแทนของความดี และเป็นผู้รู้ดีว่าขณะเดียวกันก็ทำให้ระบบสวัสดิการทางสังคมที่มีขึ้นเพื่อลดความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมและตอบสนองต่อคนชนบทกลายเป็นนโยบายประชานิยม ลดทอนความเป็นพลเมืองของคนชนบทให้กลายเป็นพลเมืองชั้นสองที่ต้องพึ่งพารัฐ (Schram, 1995) มโนทัศน์การพึ่งตนเองเมื่อถูกนำมาใช้ในงานพัฒนา ไม่ได้ปฏิเสธการรวมตัวกันในการพึ่งพากันเองในครอบครัว ในชุมชน หรือการช่วยเหลือกันในระดับคณะเครือข่ายทางสังคม แต่จะปฏิเสธเมื่อประชาชนต้องพึ่งพารัฐ (Murray, 1984) การพึ่งตนเองจึงไม่ใช่การพึ่งตนเองในความหมายแบบตรงไปตรงมา แต่หมายถึงการพึ่งคนใกล้ชิดที่ไม่ใช่รัฐ การศึกษาการนำมาใช้มโนทัศน์การพึ่งตนเองมาใช้ในหลายประเทศ

เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และนอร์เวย์ พบว่ามโนทัศน์นี้ได้สร้างบรรทัดฐานทางสังคมทำให้พลเมืองจะต้องทำงานหนักภายใต้ระบบทุนนิยม สร้างความเป็นปัจเจกชนที่จะต้องพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพาสวัสดิการจากรัฐบาล และเป็นเหตุผลข้ออ้างว่าการไม่สามารถพึ่งตนเองได้นั้นทำให้ความยากจนยังดำรงอยู่ ซึ่งทำให้คนเหล่านี้มีสถานะเป็นชนชายขอบของสังคมและขยายช่องว่างความเหลื่อมล้ำให้เพิ่มมากขึ้น (Halvorsen, 1998 : 56-64) ผลจากการนำยุทธศาสตร์การพึ่งตนเองมาใช้ในงานพัฒนาชนบทของประเทศอัฟริกาได้พบว่า ชุมชนยังจำเป็นต้องพึ่งพาดลาดภายนอก ช่องทางการจำหน่ายสินค้าการเกษตรของชุมชนเป็นตลาดที่เล็กมาก การเกิดขึ้นของผู้ประกอบการทางสังคม วิสาหกิจชุมชน ไม่สามารถทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ หากไม่ได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกในด้านทักษะความรู้ เทคโนโลยีสมัยใหม่ ตลอดจนระบบชลประทาน (Nel and Binns, 2000 : 367-377)

การศึกษาชนบทในปัจจุบันมีมุมมองที่แตกต่างจากอดีตอย่างสิ้นเชิง ขณะที่ชนบทในอดีตคือพื้นที่ตรงข้ามกับเมือง แต่ปัจจุบันชนบทกับเมืองเบนเข้าหากันจนทำให้ความแตกต่างระหว่างชนบทกับเมืองพว่าเบลอ ชนบทถูกดึงเข้าสู่ความสัมพันธ์ในระบบการผลิตของโลก (global) ในฐานะพื้นที่ผลิตอาหาร ทำหน้าที่สร้างความมั่นคงทางอาหาร (food security) ดูแลรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และมีส่วนอย่างสำคัญต่อการปกป้องภาวะโลกร้อน ชนบทกลายเป็นลูกผสม (hybrid) ที่มีความเป็นสากล เป็นเมืองผสมชนบท เป็นท้องถิ่นผสมรวมกับสากล การศึกษาชนบทหันมาสนใจ การศึกษาสลับ-ข้าม (criss-crossings) สถานที่ โดยมุ่งทำความเข้าใจชนบทในฐานะที่เป็นสถานที่ ซึ่งทำหน้าที่ สัมพันธ์กับภายนอก ได้รับอิทธิพลจากเศรษฐกิจ การเมือง ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย เป็นชนบทที่ไม่ได้แยกอยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่ผลิต บริการตอบสนองต่อโลก ชนบทมีศักยภาพต่อสู้ ต่อรอง ทางการเมืองในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งยึดโยงอยู่กับการเมืองส่วนกลาง และการเมืองเฉพาะของท้องถิ่นชนบทเอง (Heley and Jones, 2012 : 210-212) เกิดรูปแบบการพัฒนาแนวใหม่ที่ไม่ได้มุ่งไปที่การพึ่งตนเองอีกต่อไป แต่เป็นการศึกษาเขตแดนชนบท (rural territorial approach) โดยมองชนบทใหม่ว่าเป็นอาณาบริเวณที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับเมือง ทำหน้าที่ผลิตอาหาร สินค้า และบริการ มีความทันสมัยในด้านโครงสร้าง

พื้นฐาน ได้รับบริการจากสถาบันทางสังคม เกิดองค์กรสมัยใหม่ขึ้นในพื้นที่ชนบท ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของตนเอง ขณะเดียวกันก็มีอัตลักษณ์ที่ผันแปร ต่อรอง ผสมผสาน แต่มีความเป็นตัวของตัวเองที่ต่างไปจากเมือง และต่างจาก ชนบทในท้องถิ่นอื่น นอกจากนั้นยังสนใจมิติความสัมพันธ์ทางการเมืองที่มักกระทำ ต่อชนบท และกำหนดนิยามให้ชนบทเป็นไปตามสายตาของคนนอก การศึกษา เขตแดนชนบทจึงให้ความสำคัญกับขบวนการเคลื่อนไหว การปะทะประสาน ภาพชนบทที่ลักษณะเมือง เมืองที่มีความเป็นชนบท ซึ่งมีลักษณะลูกผสมแต่ยังมี ลักษณะเป็นสังคมเกษตร ดำรงความมีชีวิตตน และสามารถเลือกวิถีชีวิตของตนเอง ได้ (De Janvry and Sadoulet, 2007 : 66-98; De Ferranti, 2005 : 103-124)

ชนบทปัจจุบันจึงไม่ใช่พื้นที่เป็นอื่น แยกต่าง หรือเป็นฝ่ายตรงข้ามกับ เมืองดังเช่นในอดีตอีกต่อไปความพยายามที่จะพัฒนา ส่งเสริมให้ชนบทสามารถ พึ่งตนเองได้ เป็นมุมมองที่ปิดกั้น กั้นแยกชนบทให้เป็นพื้นที่เฉพาะที่แยกตัวออกไป ไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับโลกภายนอก มุมมองแบบนี้ทำให้การศึกษารการพัฒนา ยังคงวนเวียนอยู่กับ การมีส่วนร่วม การจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น ทุนทางสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การรวมกลุ่มและเครือข่าย(ระหว่างชุมชนชนบท) ซึ่งมโนทัศน์ ที่กล่าวมาล้วนมีเป้าหมายเพื่อให้ชนบทสามารถจะพึ่งตนเองได้

สรุป

มโนทัศน์การพึ่งตนเองในประเทศไทย ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า ชนบทมีความอุดมสมบูรณ์ พร้อมสรรพ ทั้งทรัพยากร ความมีน้ำใจ โอบอ้อมอารี ช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน แต่ปัญหาเกิดจากการพัฒนาในระบบทุนนิยมที่ส่งเสริมการบริโภค การ ใช้จ่าย นำไปสู่ปัญหาต่างๆ ตามมา การพัฒนาจึงพยายามให้ชาวชนบทกลับไปมี ชีวิตดังเช่นในอดีต คือ ทำการเกษตรแบบผสมผสาน เน้นให้พออยู่พอกิน แต่ปัญหา ที่ตามมาของวิถีคิดแบบนี้คือ ชนบทไม่ได้อุดมสมบูรณ์ และเพียบพร้อมไปด้วย ภูมิปัญญา วัฒนธรรม เหมือนกันไปในทุกที่ การเคลื่อนย้ายแรงงาน หนีความแห้งแล้งกันดาร ความขาดแคลนแหล่งน้ำ การเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ตลอดจนที่ดินทำกิน ทำให้ชนชนบทต้องอพยพเข้ามาทำงานในเมือง แต่กลับถูกมองว่า เป็นเพราะความโลภ ความหลงมาในวัตถุและความสุขจากการบริโภค เป็นผู้

ไม่รู้จักยังคิดไม่เห็นคุณค่าในสิ่งที่ตัวเองมีอยู่ ชนบทภายใต้มนทัศน์การพึ่งตนเอง จึงเป็นชนบทที่ดีพร้อมสรรพดังเช่นหมู่บ้านในนิทาน นำไปสู่สภาพบิดเบือนที่มีต่อชนบทใน 3 ลักษณะได้แก่ 1) ชนบทเป็นพื้นที่บริสุทธิตัดขาดจากโลกภายนอก 2) ผู้คนในชนบทไร้ชื่อ ไม่ประสาทางการเมือง และไม่มีการเมืองในพื้นที่ชนบท 3) ความทันสมัย การเปลี่ยนแปลงตามโลกตะวันตกคือความเลวร้าย ขณะที่ชนบทมีการติดต่อสัมพันธ์ และมีภาระหน้าที่ตอบสนองต่อสังคมทั้งสังคมไทย และสังคมโลก ไม่มีชนบทที่แยกตัวอย่างโดดเดี่ยวอีกต่อไป วิธีคิดแบบพึ่งตนเอง เป็นพื้นฐานของการคิดแบบแยกเขาแยกเรา สร้างชั่วคราวข้ามที่คอยผลิตซ้ำความสัมพันธ์แบบ คัดรู้ คู่อาฆาต เจ้านาย-ลูกน้อง เก้าแก่-ชวานา นายทุน-เกษตรกร ชาวบ้าน-นักพัฒนา ต่างจากวิธีคิดที่ยอมรับว่ามนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน (interdependent) ซึ่งจะช่วยให้มองเห็นคุณค่า ศักยภาพ ที่แต่ละฝ่ายจำเป็นต้องพึ่งพาในสิ่งที่อีกฝ่ายมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยแลกเปลี่ยนกันนี้ ทำให้เกิดการเคลื่อนย้าย แลกเปลี่ยน มองเห็นการเปลี่ยนผ่านที่เกิดขึ้นในชนบท เห็นความเป็นชนบทที่อยู่ในเมือง และความเป็นเมืองในพื้นที่ชนบทผ่านการเคลื่อนย้ายแลกเปลี่ยนของปัจจัยการผลิต วัฒนธรรม สินค้าและบริการ ที่ทั้งเมืองและชนบทเคลื่อนย้ายตัดข้าม สลับสถานที่กัน

สิ่งสำคัญก็คือจะทำให้เรามองเห็นคุณค่าของคนชนบทในฐานะที่เป็นคนที่เท่ากันกับเราด้วย

รายละเอียดเกี่ยวกับผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
 ประธานหลักสูตร ประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) มหาวิทยาลัย
 ธรรมศาสตร์

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). **การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน : โดยถียมมนุษย์ เป็นศูนย์กลาง**. กรุงเทพฯ: สมาคมทอเล็กแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

_____. (2548). วิวาทะว่าด้วย “การเขียน” วัฒนธรรมชุมชน ความคิดต่อบทความเรื่อง “การเขียน” วัฒนธรรมชุมชน. ใน ยุคติ มุกดาวิจิตร อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” : วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน. (น. 186–205). กรุงเทพฯ: ฟ้ายเดียวัน.

กาญจนา ประสงค์เงิน. (2527). **การศึกษาเรื่องสั้นไทยที่เสนอปัญหาสังคมชนบทอีสาน : 2501-2525**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เกศสุดา สิทธิสันติกุล. (2552). **ฟ้าหลังฝน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.

เครือข่ายกาญจนาภิเษก. (2537). **พระราชดำรัส วันที่ 4 ธันวาคม 2537 พระราชทานแก่บุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล ในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา**. Retrieved June 07, 2557, from <http://kanchanapisek.or.th/speeches/1994/1204.th.html>

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540). **บ้านกับเมือง (พิมพ์ครั้งที่ 2)**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฉันทนา บรรพศิริโชติ. (2546). **ผู้ใหญ่วิบูลย์กับการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง และพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน**. ฉะเชิงเทรา: ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนป่าตะวันออก (วนเกษตร).

สิริวารี วีระยะสบประสงค์. (2557). คนหรือควาย: ปฏิบัติการผ่านร่างกายของคนอีสานในนามคนเสื้อแดง. **วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร**, 10(2).

เชิดชาย เหล่าหล้ม้า. (2519). **สังคมวิทยาชนบท**. กรุงเทพฯ: แพรวพิทยา.

ณรงค์ เส็งประชา. (2523). **สังคมวิทยาชนบทและเมือง**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์.

- ธิกานต์ ศรีนารา. (2557). การบรรจบกันระหว่างนักคิดสายวัฒนธรรมชุมชนและสถาบันกษัตริย์ในการเมืองไทย ระหว่าง พ.ศ.2524-2534. **วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร**, 10(2).
- นิติ เอียวศรีวงศ์. (2531). การศึกษาเพื่อฟื้นฟูศักยภาพชุมชน. ใน **ทิศทางหมู่บ้านไทย**. (pp. 25–38). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- บำรุง บุญปัญญา. (2549). **สามทศวรรษ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- ประเวศ วะสี. (2532). การพัฒนาที่ก่อความหายนะแก่คนส่วนใหญ่. ใน พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ), **ชุมชนพัฒนา ฉบับพิเศษ วิกฤติหมู่บ้านไทย ทางออกและอนาคตอยู่ที่ไหน?** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2549). ศธ.รับมอบหนังสือ“พระราชบัญญัติเป็นหนึ่งในโลก”แจกเด็กประถมทั่วประเทศ. ASTV ผู้จัดการออนไลน์. สืบค้นเมื่อ June 08, 2557, จาก <http://w3.manager.co.th/QOL/ViewNews.aspx?NewsID=9490000150064&TabID=3&>
- พิทยา ว่องกุล. (2532). **ชุมชนพัฒนา. ฉบับพิเศษ, ทำอย่างไรจึงไม่จน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- _____. (2552). มหาอำนาจกับเครื่องมือทางวัฒนธรรม. ใน พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ), **เครื่องมือทางวัฒนธรรม**. (น. 7–34). กรุงเทพฯ: กองทุนหนังสือประติงปัญหา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พิทยา ว่องกุล และมณูญ ศรีสุธาสินี. (2533). **วิธีทำเงินล้านในหมู่บ้าน : วงจรทุนเพื่อ ความมั่งคั่งในชนบท**. (น. 245). กรุงเทพฯ: มูลนิธิหมู่บ้าน.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2557). **แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance)**. สืบค้นเมื่อ June 08, 2557, จาก <http://www.chaipat.or.th/chaipat/index.php/th/concept-and-theory-development/to-develop-self-reliance-of-farmers>
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. (2548) อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน”: วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์พินันท์แนววัฒนธรรม ชุมชน. กรุงเทพฯ: ฟ้ายเดี่ยวกัน.

- ระพี สาคริก. (2551). การพัฒนาชนบทไทยประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลว ? **คลังเอกสารสาธารณะ** openbase.in.th. สืบค้นเมื่อ June 08, 2557, จาก www.openbase.in.th/files/rapeearticle2008010.doc
- รัชনীกร เศรษฐโช. (2528). **สังคมวิทยาชนบท**. ไทยวัฒนาพานิช.
- รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์. (2548). **ความเปลี่ยนแปลงของชนบทในสังคมไทย ภาคกลางในวรรณกรรมของวัฒน์ วรรณยางกูร**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนธิญาณ-เวจิณ. (2549). **พระราชอาชญาผู้เป็นหนึ่งในโลก**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2550). **สังคมวิทยาชนบท : แนวคิดทางทฤษฎีและแนวโน้มในสังคม**. กรุงเทพฯ: บริษัท เอ็กชเปอร์เน็ท จำกัด.
- สามชาย ศรีสันต์. (2554). เศรษฐกิจพอเพียงกับการสร้างอัตลักษณ์ความพอเพียงให้กับชุมชน. **วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร**, 7(2).
 _____. (2555). ระบบความคิดเชิงคำสั่งในวาทกรรม “ขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง.” **ฟ้าเดียวกัน**, 10(1), 184–219.
 _____. (2557). ชนบทท่ามกลางความขัดแย้งของคนดี และคนเท่ากัน. **ประชาไท**. สืบค้นเมื่อ June 07, 2014, จาก <http://www.prachatai.com/journal/2014/04/52862>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2524). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529)**. กรุงเทพฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2551). **เรียนรู้หลักการทรงงาน ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: บริษัท 21 เซ็นจูรี่.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2555). **คู่มือเกษตรทฤษฎีใหม่**. บริษัท มูฟเมนท์ เจนทริ จำกัด.

- สุทธิธรรม เลขวิวัฒน์. (2549). **เครือข่ายชุมชนพอเพียง : การจัดการความรู้เพื่อชุมชนเข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิวิถีชีวิตจรณ.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2554). **การทรงงานพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, บรรณาธิการ.). กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2528). **บทเรียนเชิงกลยุทธ์การพัฒนา : รายงานการวิจัย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี.
- สุวัฒน์ คงแป้น. (2549). **ชุมชนคนไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). **ชุมชนเรียนรู้ อยู่เย็นเป็นสุข : บทเรียนจากหมู่บ้าน**. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.
- อเนก นาคะบุตร. (2533). **จุดเปลี่ยนการพัฒนาชนบทและองค์กรพัฒนาเอกชนไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อภิชัย พันธเสน. (2535). **วิธีการพัฒนาชนบทจากสังคมอนาธิปไตยสู่สังคมอุดมธรรม**. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- Anyanwu, C. N. (1992). *Community Development: The Nigerian Perspective*. Gabesther Educational Publishers. Retrieved from <http://books.google.co.th/books?id=kmmVAAAACAAJ>
- Bignell, J. (2002). *Media Semiotics: An Introduction*, Second Edition. Manchester University Press.
- De Ferranti, D. M., & others. (2005). *Beyond the city: the rural contribution to development*. Washington, Dc: World Bank Publications.
- De Janvry, A., & Sadoulet, E. (2007). *Toward a territorial approach to rural development*. *Electronic Journal of Agricultural and Development Economics*, 4(1), 66–98.
- Fonchingong, C. C., & Fonjong, L. N. (2003). *The Concept of Self-Reliance in Community Development Initiatives in the Cameroon Grassfields*. *Nordic Journal of African Studies*, 12(2), 196–219.

- Galtung, Johan; O'Brien, Peter, Preiswerk, Roy, & I. universitaire d'études du développement. (1980). **Self-reliance : a strategy for development**. London: Bogle-L'Ouverture Publications.
- Gooneratne, W., Mbilinyi, M. J., & for Regional Development, U. N. C. (1992). Reviving Local Self-reliance: People's Responses to the Economic Crisis in Eastern and Southern Africa. **Nagoya: United Nations Centre for Regional Development**. Retrieved from <http://books.google.co.th/books?id=9-RQGwAACAAJ>
- Halvorsen, K. (1998). Symbolic purposes and factual consequences of the concepts "self-reliance" and "dependency" in contemporary discourses on welfare. **International Journal of Social Welfare**, 7(1), 56–64.
- Heley, J., & Jones, L. (2012). Relational rurals: some thoughts on relating things and theory in rural studies. **Journal of Rural Studies**, 28(3), 208–217.
- Kim, I., & Isma, M. (2013). Self-Reliance : Key to Sustainable Rural Development in Nigeria. **ARNP Journal of Science and Technology**, 3(6), 585–592.
- Murray, C. (2008). **Losing Ground: American Social Policy, 1950-1980**. New York: Basic Books. Retrieved from <http://books.google.co.th/books?id=pnOvYRMMvzcC>
- Nel, E., & Binns, T. (2000). Rural self-reliance strategies in South Africa : community initiatives and external support in the former black homelands 2. Perspectives on community-based development in Africa. **Journal of Rural Studies**, 16(3), 367–377.
- Schram, S. (1995). **Words of Welfare: The Poverty of Social Science and the Social Science of Poverty**. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Stöhr, W. B. (1990). **Global Challenge and Local Response: Initiatives for Economic Regeneration in Contemporary Europe**. Tokyo: United Nations University.
- Stöhr, W. B., & für Raumordnung (Wien)., W. I. I. (1980). **Development from Below: The Bottom-up and Periphery-inward Development Paradigm**. Interdisziplinaires Institution Raumordnung.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2005). **Handbook for Self-reliance**. Geneva.